

Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство
„Проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив

Факултет „Музикален фолклор и хореография“
Катедра „Хореография“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване
на образователна и научна степен
„Доктор“

на тема:

**„Влияние на ваяците върху оформяне стила и характера на
танцовия фолклор от Варненско“**

Професионално направление 8. 3. Музикално и танцово изкуство

Докторска програма „Българска народна хореография“

Свилен Кръстев Христов

Научен ръководител: проф. д-р Даниела Дженева

Пловдив, 2022 год.

Дисертационният труд е обособен и насочен за публична защита на заседание на Катедра “Хореография” при АМТИИ “Проф. Асен Диамандиев” - Пловдив състояло се на 02.11.2022г.

Утвърден е на заседание на факултетен съвет “Музикален фолклор и хореография” на г.

Дисертационният труд съдържа теоретична разработка по темата от 257 страници, от които 230 страници текст и 27 страници снимков материал (Приложение 1)

Разработката се състои от увод, десет глави с анализ и заключение. Библиографията включва 102 източника. Списъкът с авторските публикации по темата се състои от три заглавия.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на г.

От часа в зала на АМТИИ “Проф. Асен Диамандиев” - Пловдив

Ул. “Тодор Самодумов” - 2

На открито заседание на научното жури в състав:

Рецензенти: Проф. д-р Антон Андонов
Проф. д. изк. Анелия Янева

Становища: Доц. д-р Димо Енев
Доц. д-р Катя Кайрякова
Доц. д-р Бисер Григоров

Доц. д-р Рослана Моравенова

Проф. Николай Цветков

Съдържание

Увод	3 стр.
<u>I. Цел, задачи и методи на изследването</u>	6 стр.
1. Цел на изследването	6 стр.
2. Задачи на изследването	8 стр.
3. Методи на изследването	9 стр.
<u>II. Обзор на научните изследвания за ваяците</u>	10 стр.
<u>III. Исторически сведения за ваяците</u>	15 стр.
1. Исторически извори	15 стр.
2. Материална и духовна култура на ваяците	21 стр.
2.1. Земеделие	
2.2. Животновъдство	
2.3. Домашни занаяти	
3. Ваяците и другите етнически групи от варненско	26 стр.
4. Ваяшката носия и облеклото на останалите етногрупи от Варна и региона	33стр.
<u>IV. Описание и анализ на обичайно обредната система при ваяците.</u>	36 стр.
1. Семейни празници и обичаи свързани с тях	
2. Календарни празници и обичаи свързани с тях	
<u>V. „Влиянието на ваяците в изграждането на варненския танцов стил“.</u>	40стр.
V.1. Фолклорна идентичност на варненския край	40 стр.
V.2. Оформяне на варненският танцов стил	41 стр.
V.3. Сценични претворяване на варненския танцов фолклор	46 стр.
<u>VI Заключение</u>	48 стр.
VI. 1. Приноси.	
<u>Ползвана и цитирана литература.</u>	51 стр.
<u>Публикации по темата на дисертационния труд</u>	55 стр.

Увод

Ще си позволим да започнем с цитат от вестник Народно Дело от 19.03.1961 г.

„Старото българско население във варненско” – статия първа:

„Варненско заема североизточният край на нашето Отечество. Тази част от България представлява една пъстра мозайка от различни етнически групи. Тук са ставали, почти през цялата ни многовековна история, най-сложни кръстосвания на народи и племена.”

За каква красноречивост от етническа компилация говори автора на тази статия, какво разнообразие от етногрупи ни предлага варненският край?

Точно тази компилация от етногрупи ще е обект на научният труд и по-конкретно на ваяците, както и за влиянието, което те са оказвали във варненско!

С настоящото си изследване, сравнителни анализи и теренни проучвания, искаме да повдигнем завесата над една малка етнографска група в България, част от фолклорната палитра на страната ни. Ваяците, тази иначе малка по обем етногрупа, предала огромен отпечатък, върху оформяне стилът и характера на фолклора от варненско. Ще се опитаме да очертаем границите на Варна, не като град или окръг, а като фолклорна област и по-конкретно, като фолклорна подобласт на Добруджа със своите специфики и различия от нея.

Ако разглеждаме типично градският фолклор до освобождението, трудно можем да го определим като български, точно поради липсата на преобладаващо българско население в града. Българското население е в периферията на Варна. То преобладава предимно в селата около градът. Когато говорим за фолклор от този район, трябва да уточним, че не става дума само за градски фолклор, а за една територия, която обхваща

землищата на няколко общини във Варненски окръг. Много точно и конкретно, трябва да дадем описание на варненският регион, защото приемайки Провадия за част от Варненска област трябва да обърнем внимание и на „СЪРТА” (възвишение около Провадия), както и на Шумен, тъй като шуменци също са съртовци, или понятието варненски фолклор става толкова обширно, че трябва да го разгледаме, като едно цяло с фолклора на Добруджа, балкана и линията Русе, Разград, Шумен, като обхванем цяла Североизточна България.

Ваяците са етнографската група, която дава своят принос в опазването и оформянето на тази традиция, която по един или друг начин в науката сме възприели като варненска фолклорна практика. Точно затова, ще им обърнем по-голямо внимание. Трябва да сложим ясна граница, къде е Варна. В разработката ще излезем от традиционното описание и чрез различни сведения, съпоставки и анализ ще се опитаме да оговорим на множеството появили се въпроси, като:

- Каква е връзката на „сърта” с ваяците, коя група от коя е повлияна в контактите помежду им?
 - Какво влияние предават „ваяците” върху фолклора на Добруджа?
 - Коя етническа група е наложила своят стил и характер в танцовият фолклор?
 - Кое е наложило и допринесло, този фолклор да се нарича варненски?
- Това са въпроси, на които науката продължава да търси отговори!

От гледна точка на хореографската наука и като отчетем, че тази проблематика не е застъпена в научните среди, естествено е да обърнем внимание повече на танцовият фолклор, който разбира се е неразделна част от музикалният и словесен фолклор на ваяците, тяхната обичайно-обредната система, традиция и бит! С настоящото изследване „Влиянието на ваяците върху оформяне, стилът и характера на танцовият фолклор от варненско” искаме да отдадем нужното внимание на ваяците, като

основоположници на Варненския танцов стил. Така ще осветлим и обособим Варненския фолклор, като съвкупност от множество етнографски групи и ще го формулираме, като самостоятелен регион. Богатството на фолклора от Варна е голямо, въпреки малката територия която обхваща, концентрацията на разнообразни стилове е неоспоримо. Така анализирайки многообразието му, съпоставяйки го с граничещите, с него Тракия и Добруджа и отделните им влияния, ще се опитаме да докажем относителната самостоятелност на региона. Ще обърнем внимание на варненските хореографи, които по един или друг начин са оказали влияние в оформяне и съхраняване на варненският танцов фолклор.

Съпоставяйки играта на тракийците, добруджанците и ваяците ще потърсим допирните точки и елементите на взаимно проникване, което наблюдаваме в цяла Североизточна България. Повлияни от взаимодействията помежду си, тези групи дават настоящият облик на варненският танцов фолклор. Компилацията от разнообразни стилове във варненската фолклорна традиция придава на този район от България облика на нестихващо море, отразяващо бурите на времето и търсещо пространствено позициониране в етнографската карта на страната.

Ваяците, които са определяни от редица изследователи за колонизаторите на Североизточна България, безспорно дават отражение в сформирането и утвърждаването на фолклорната традиция от Варна и региона. Затова и те ще са в основата на научната разработка, техният стил и характер в оформянето на тацовата традиция от варненско.

С настоящият труд имаме желание да запознаем читателя с нравите и обредността на ваяците, тяхната традиция в играта и стил на изпълнение. Както и да подчертаем ролята, която те заемат в изграждането и утвърждаването на варненският танцов фолклор.

І. Цел, задачи и метод на изследването

1. Цел на научното изследване:

Проблема за произхода, бита и традициите в материалната и духовна култура на Ваяците. През погледа на хореографската наука с методите и похватите, с които си служи тя.

Ваяците са били обект на много научни изследвания. От страна на езиковеди, фолклористи, краеведи, антрополози и мн. др. специалисти в областта на науката.

С настоящият труд „Влиянието на ваяците, върху оформяне, стила и характера на танцовият фолклор от варненско” ще се опитаме да ги разгледам от друг ъгъл и с други методи на научното изследване.

Основна цел на докторската дисертация е да разкрие, влиянието което ваяците са оказали в оформяне стила и характера на танцовата лексика в хората и игрите от варненско. Намесата им в бита и културната традиция от региона, разликите между тях и другите етногрупи, както приликите така и допирните точки по между им.

Консервативният стил и характер, който притежават, как са го предали на заобикалящите ги етногрупи от варненският край, как са успели да съхранят, да развият, да обогатят своя танцов фолклор, без да загубят своя облик, темперамент и дух.

Все въпроси на които това изследване ще се опита да даде отговори и насоки, като по този начин подпомогне бъдещо изследване на подобна проблематика.

В изпълнение на основната цел ще разгледаме обективни аспекти и значимости, с които да я изградим, като:

- Ясна перспектива, която да потвърди влиянието, което ваяците оказват във фолклорната традиция на Варна и региона.
- Разглеждане танцовата лексика, характерните особености в постановката на тялото, позициите на краката, използваните хватове, композиционните

решения в игрите и хората на ваяците, облеклото, музикалния съпровод, словесният фолклор, бит и духовна култура.

- Разкриването на особености и взаимовръзки, които ще допринесат за един различен поглед към тази етногрупа „ваяците”.

- Запознаването на аудиторията с традициите, обичаите, хората, стилът и характера на „ваяците”, както и техният принос за сформирването на фолклорната традиция във варненският регион.

- Изсветляване на тяхната роля, чрез един по-обширен и многообразен метод на научното изследване.

- Обобщаване на събраните данни от теренни проучвания в района на Източна Стара планина и Североизточна България.

- Проследяване на вътрешната миграция от Юг на Север в границите на страната, разселванията от селата Еркеч, Голица и Ченге(я) във Варна и областта.

В рамките на научното изследване ще представим контактните групи на ваяците, тяхната роля в изграждане на фолклорната традиция от Варна и региона.

Ще съпоставим костюмите на отделните етногрупи, отпаданалите и наложилите се елементи на ваешкото облеко. Ролята в изграждане на общият облик за националните костюми от варненско.

1. Задачи на научното изследване

За изпълнение на основната цел на разработката е необходимо изпълнението на следните задачи:

1.1. Анкетиране на максимален брой информатори от населени места в централна-източна и североизточна България, както и на Юг от Стара Планина, селища населени предимно с ваяци или преселници от такива села.

1.2. Представяне и разглеждане на различни хора и игри от този регион. Описание, анализ, сравняване с хора и игри от Добруджа и Сърта (Шуменското и Провадийско плато).

1.3. Запознаване и разшифроване на варнеския танцов стил, чрез танцовото майсторство и творчество на хореографите: Проф. Петър Ангелов, Белчо Станев, Маргарита Дикова и др.

1.4. Формулиране и обобщаване на отделните компоненти от изследването и извеждане на приносни моменти за науката.

2. Метод на научното изследване

Започвайки работа по научният труд си даваме сметка пред каква по обем материя се изправяме. Описанието и обобщението на отделните компоненти в настоящият труд ще бъдат изведени, чрез научна методология конкретизираща се в:

2.1. Наблюдения и интервюиране на информатори от различни населени места.

2.2. Сравнение и обобщение на събраната информация

2.3. Научен анализ, съпоставка и взаимовръзка между отделните компоненти на изследването.

2.4. Подробна класификация на материалната база

2.5. Работа с архивни документи

2.6. Методи за формулиране и синтез, подчинени на основната тематика на труда

Така в общ план научният труд ще засегне конкретни насочености от фолклорното богатство на „ваяците”, като: танцов и песенен фолклор, бит, материална и духовна култура. Чрез синтез и анализ от направените теренни проучвания във варненският регион изследването ще даде насоки за по-ясна представа за тази сплав от етнокултури, която буди интерес в научните среди и до днес. Информацията ще бъде класифицирана и обобщена така, че да даде един категоричен облик на тази етногрупа, населяваща източните склонове на Стара планина и техните разселвания на север и юг в цяла източна България. По този начин ще дадем по пълна картина за „ваяците“ и тяхната фолклорна традиция, ще се направи един по-детайлен анализ на фолклорното богатство от района на Варна, неделима част, от което са ваяците, обект на научния труд.

И не на последно място ще се обогати науката занимаваща се с танцовият фолклор на ваяците и влиянието им, което те са оказали на етногрупите от варненско.

II. Обзор на научните изследвания за ваяците!

Започвайки работа по научния труд, спирайки се на темата за ваяците ни беше ясно, че ще е много трудно да намерим нещо, което да е останало неразкрито от науката за тази етногрупа, концентрирана в Централна Източна България, конкретно в селата Козичино - Поморийско, Аспарухово и Голица – Варненско. За тези три села в източна Стара планина, които са люлка на ваешката култура в литературата е изписано много. Като конкретни научни изследвания са правени за всяко едно от тях поотделно. Всеки изследовател ги разглежда, като отделна административна единица. Всяко село от изброените има свой специфичен характер и отенък в традициите. Едно от нещата, които ги обединява е факта, че всички изследователи ги определят, като села населявани от една местна етнографска група “ваяци”. Историческите сведения за селищните образувания и интереса към тях е засилен и изострен от дълбока древност та до наши дни. От науката и научна гледна точка са разглеждани особеностите на диалекта, особеностите във фолклорната традиция на тези села. Тези явления будят интереса на изследователите и днес. Ранни сведения за тези селища се срещат още от древността. Етническата групата заселила тези села е обект на настоящият научен труд, еркечлии, голичани, ченгенци, обобщени под едно научно определение „ваяци”, ваешка традиция бит и култура.

В литературата и научните среди това обръщение към тази етногрупа е слабо застъпено. В научните среди се използват понятия като, еркечани, голичани, ченгенци, кав(ф)адари, балканджии и др. Ваяци е по-скоро жаргонен израз, използван сред групите, с които те са в пряк контакт, наложило се от сричката „ва”, която те използват в края на всяко изречение, дума и пр. Слушайки разговор между еркечлии и голичани, страничният наблюдател може да си помисли, че те пеят, така звучен е ваешкият диалект. Така ги описват и изследователите.

Юрий Венелин е един от първите изследователи на ваешката етногрупа. В своя научен труд от 1829 г., „**Древните и съвременни българи в тяхното политическо, народностно, историческо и религиозно отношение спрямо русите**” той пише, може би най-задълбоченият анализ за българите по това време. Спокойно този труд на Юрий Венелин можем да отнесем, като стожер на българската фолклористика, опорната точка около, която тя се изгражда като наука. „**Критическите изследвания об истории болгар**”, Москва – 1849г. издадена посмъртно в съкратен вариант. Ю. Венелин е този, който подтиква **Васил Априлов**, към събиращество и съхранение на богатия български фолклор. Това приятелство подкрепено с ползотворна кореспонденция между двамата играе важна роля в зараждащата се българска интелигенция в странство за периода на възраждането. Трудовете на Юрий Венелин са в основата на българското възраждане и пробуждането на българският дух. Отхвърлен и отричан от научните среди в Русия, той по един или друг начин все пак е повлиял на изследователите, след него в заключенията си за тази етногрупа населяваща централна източна България.

От публикация в сп. „**Танцов самодейност**” кн. 8 – 9 става ясно, че до средата на 20 век., хореографски проучвания в този район не са правени. Също така от тази публикация става ясно, че не е наличен задълбочен анализ на стила и характера на хората и игрите от региона, тяхното разпространение и влияние в Североизточна България. Въпреки стремежа да се предържат към традиционната обредност, редица елементи са отпаднали и получили свой нов прочит, който ние съвременните изследователи приемаме като местен и автентичен.

Друг изследовател, който проучва варненският край и по-конкретно гр. Провадия е **Милена Драгнева** .

Доц. Йорданка Неделчев е част от научните среди, които по безспорен начин разкриват пред читателя влиянието, което ваяците оказват в стила и характера на музикалният и песенен фолклор от варненският край.

Петър Жеков Куцаров е дипломат от кариерата с филологическо и историческо образование, доктор по история. Роден на 2 Юли 1940 година в село Еркеч (Козичино, Бургаско), като пряк наследник на еркечката родова памет, той много точно описва еркечкият нрав и култура.

Характеризира ваяците като колонизатори на североизтока в България.

Златка Костадинова Дойнова е родена на 08.05. 1936 година в село Голица варненско, подобно на д-р Петър Куцаров, тя събира и съхранява фолклорната традиция на село Голица.

Стоянка Р. Богданова, разглежда етнографските особености на село Голица, варненско и неговата едноименна колония в Одеска област.

Георги Димитров един от ранните изследователи на българската историческа наука в трудовете си засяга населението на Голица и Еркеч и ги разглежда, като преселници, които идват от Рупчос, Източни Родопи.

Л.Милетич е един от първите изследователи, който прави обширен анализ на еркечко-голишката етногрупа. В своите трудове, той разглежда както говорът, така и етнографските особености на региона. Описанията които прави на голишкото и еркечко облекло отдавна не се срещат в тези две села. **Г.А. Георгиев**, ученик на Л.Милетич, той се явява и продължител на неговите изследвания в Североизточна България. **Стойка Кънева** - „Под небето на Еркеч” в редовете на това краеведско изследване се откроява любовта към фолклорната традиция на Еркеч. Тази книга е доказателство за любовта на автора към родният фолклор, тя изписва редовете в книгата от гледната точка на прекия участник в обредите и ритуалите.

Горица Найденова, безспорен научен корифей на ваешкият фолклор. Горица Найденова, автор на редица изследователски трудове с висока научна стойност, тя разкрива едно познание за Еркеч, което остава недостъпно за редица изследователи преди нея. Родовата връзка на нейният баща с Еркеч, както самата тя твърди и дават възможност да се опре на надежден информатор и изследовател в лицето на Найденов, нейният баща.

Анчо Калоянов, един от изследователите на село Аспарухово (Ченге) варненско, събира и издава повече от 150 песни. В своята книга „**Добър юнак с добра коня**” описва преживяванията си за срещите с ченгенци, тяхната роля в изграждане и съхранение на една старинна традиция и култура. **Борис Войнов** в книгата си за село Баново дава конкретни сведения за селото и неговите жители. Разкрива пред читателя техният бит, поминък и култура. **Руска Даскалова** прави подробно описание на село Голяма Франга (Каменар) заселено предимно с голичани в периода 1829-30 години. „Завръщане към Корените” Разказ за миналото на с.Голяма Франга – Надежда – Каменар Община Варна. **Алеко К. Константинов** е краевед, председател на дружеството на краеведите в България и автор, който описва икономическият и културен живот на село Константиново – варненско. Спираме се на селото, защото голяма част от неговите жители са ерлии (еранъовци).

Доц. д-р Димо Енев в труда си „Непознатият Еркеч” – пътят от младежката задявка до сватбата. Димо Енев дава един ясен и конкретен анализ на сватбената обредност на еркечлии, а от там можем да правим и заключения за етногрупата на ваяците. Научният труд на доц. д-р Д. Енев може да послужи за добър ориентир за бъдещите изследователи на тази проблематика. Научните подходи, с които си служи автора придават висока научна стойност на труда и разкриват, нови, непознати хоризонти пред търсещите истината за фолклорната традиция на ваяците. От гледна

точка на хореографската наука, той развива един подход за разкриване на танцовата лексика и заемането на важна роля в обичайно обредната и ритуална сватбена традиция на ваяците. **Сия Стоянова** е автор на редица книги посветни на Варна, обществения живот, бита и нравите на града в един сравнително по-късен период обхващаш края на 19 и началото на 20 век. Със своите книги, тя насочва вниманието на читателя към характера на големия град, неговото обществено и икономическо развитие. **Доц. д-р Георги Пецов**, прави историческа ретроспективна на събитията в град Варна в периода от освобождението до края на първата световна война, ролята на града, неговите граждани в развитието на след освободенска България. **Ангел Ангелов**, дава подробни описания за вълните бежанци от Македония във Варна, ролята в изграждане на културния и обществен живот в града. Провадия е административен център, който обединява в себе си няколко етнокултурни единици съртовци, ваяци, гагаузи и др. Изследователи с неоспорим принос в научната литература за Варна и региона са:

Изброените автори са малка част от изследователите, които с научните си трудове и разработки са обогатили научната литература за Варна и региона. Тук идва и ролята на нас, съвременните изследователи да пазим, развиваме и предаваме тази фолклорна традиция, като я съхраним от външно влияние. Разбира се доколкото е възможно и доколкото ни позволяват знанията и силите. Доказателство за влиянието на ваяците в оформяне на фолклорната традиция от варненско намираме във всички форми и норми на поведение у тази етногрупа. Всички изброени автори са категорични в консервативният дух на ваяците от Еркеч, Ченге(я) и Голица. Намерил разпространение в цяла Североизточна България, този консерватизам е съхранил един добре обгрижен колаж от фолклорни стилове, компилирани в познатата ни днес, като варненски танцов фолклор.

III “Исторически сведения за ваяците”

III.1. Исторически извори.

Ваяците, кои са, от къде идват?

Два въпроса на които трудно може да се даде еднозначен отговор!

Когато говорим за ваяците, задължително трябва да споменем селата Козичино – Бургаско и Голица – Варненско, както и село Аспарухово – Провадийско. Защо точно тези три села? Защо, ваяци, а не Каф(в)адари?

Каква съставна част са били те от етногенезиса на първата българска държава? Славяни, славянски племена, произход и срещата им с българите на Аспарух? Славянското море, което според Иречек претопява Аспаруховите българи. Кога се е случило, защо няма топоними запазени от славянската инвазия на балканите?

Според Цвета Кирилова, в своя публикация <https://azbukari.org> цитира: Илия Илиев – „Византийското наследство и седемте славянски племена са измислица” *„Но какви са тези славяни, които настоятелно биват вкарвани като наши предци? Думата е латинска, „склави” значи слуги, често роби. Така след VI век римските хроники са били наричани презрително остатъците от населението на разбития Хунски съюз, северно от Панония и Дакия и около Прибалтика, които останали извън пределите на българската конница. Те многократно са търсели наша закрила, разселвали са се в планинските нископродуктивни полета на днешните Санджак и Косово, в Албанските планини, Родопите, в Епир и Тесалия...”*

И.Илиев е краен в преценката си за славяните и тяхната поява на Юг от Дунав, той категорично отрича връзката българи-славяни, тази връзка в един общ родов съюз според него е немислима. Българите на Аспарух отвоюват територия от Византия и през 681 година, тя е принудена да признае административно и в правно отношение България, като самостоятелна държава със свободен владетел, с който Византия да влезе в

дипломатически отношения. Ако разгледаме чисто географското разположение на селата Ченге, Голица и Еркеч ще забележим, че те образуват една добре подготвена отбранителна линия, от крепостта „Овчага”, където е разположено село Ченге и на изток до възвишенията на „Голешите”, където се намира село Голица и прохода свързващ, севера и юга или тъй наречените „Хемски порти”, там където е село Еркеч. Ще може да заключим, че това е една и съща етногрупа, която целенасочено е разположена по тези места с цел, опазване границите на отвоюваните територии.

Когато разглеждаме ваяците, условно можем да ги разделим на три групи:

Еркечлии, дали началото на много села предимно в централна източна България. Ако разглеждаме фолклора от тези села ще забележим, че той е груб, първичен с много елементи от трудовия процес, груби и резки движения в ръцете и стъпките на краката. В повечето случаи, няма покритие на музикалната и танцовата фраза. Костюмите са от груб вълнен плат (аба). Този стил можем да го оприличим по-скоро, като добруджански отколкото като, тракийски.

Голичани, дали началото на села от Франгенското плато – (възвишение на север от Варна) с.Баново, с.Николаевка, с.Левски и други. Всичко казано за еркечлии можем да го отнесем и до голичани. Разглеждайки трите групи ще забележим, че и трите имат по своему различия в костюма, шевицата, стила и характера на хората. От друга страна голичани и еркечлии имат повече допирни точки по между си, за разлика от ченгенци, които са по-аристократични, по-изтънчени, това се забелязва, както в костюма, така и в изпълнението на танца им.

Ченгенци, сложили начало на по-голяма част от съртовските села, или селата около Провадия и с. Тополи Варненско. Сърта или платото, което обикаля Провадия. Въпреки, че съртовците имат много допирни точки с ваяците и по-конкретно с ченгенци, те самите се определят и разглеждат, като отделна етногрупа, определението ваяци ги обижда, те самите се смятат за хора от сой, хора с потекло на боляри и царска кръв. В конкретният случай, коя група, от коя се е повлияла е много трудно да се каже и още повече да се твърди с точност.

Сравнявайки фолклора на Еркеч и Голица с този на село Ченге(я), можем да кажем, че ченгенци са се повлияли от съртовци, а не обратното. Това се забелязва и в характера на „хората” от Сърта, те са съдържани с много малко елементи със съдържано чувство и леки стъпки. В костюма забелязваме елементи на благородство.

III.2. Материална култура

2.1. Материална култура и домашни занаяти!

Обръщайки внимание на материалната и духовна култура на ваяците, трябва да отчетем географското разположение на селата, които обитават тази група. Планинският климат, трудният достъп, слабо развитата комуникация през дълги периоди от време допринасят за развитието на една консервативна етническа структура, която се капсулова и не допуска външно влияние, върху своето ежедневие, бит, традиции и култура. В архитектурен план можем да забележим типичната балканска къща и селищна организация, която през определени периоди от време се е променяла в архитектурно отношение и преминала през етапи на своето развитие. За да стигне до наши дни във вид, в който днес съвременните изследователи се запознаваме с тази архитектура и селищна организираност. Подробно описание за Голишката къща дава **Златка Дойнова**, в своята книга „Село Голица, Варненско – история, бит и култура” Дойнова, Златка, Варна – 2012 г. стр. 59 – 63

От направеното описание на къщите в Голица можем да заключим, като цяло за ваешката архитектурна традиция, тя е еднаква във всички райони на Север от Стара Планина, където има заселени ваяци. Този факт е доказателство, че те оказват влияние във всички сфери на материалната и духовна култура, особено където са компактно представени. Селата на север от Варна са ярък пример за това, че фолклорната традиция на ваяците присъства навсякъде тук.

2.2. Земеделие!

Земеделието е част от материалната култура, което заедно със скотовъдството се оформя, като основен отрасли в изхранването на балканджиите. Макар и по-малко застъпено при ваяците, то е дало своето отражение в обичайно-обредната им система. За тях по-голямо значение е отделено на скотовъдството, а от там и на обичаите и обредите свързани с

него. Изхранването, благосъстоянието на семейството са в основата на трудовата ангажираност на домакинството. Ръчният труд, живата сила са част от факторите, които спомагат за развиването на земеделската продукция, която от своя страна спомага за издръжката на многочленните семейства. Мъдростта на народа, неговата прозорливост са възпитали у него един вроден естетически усет за красота, практичност, компилирани в бит, традиция и култура. Погледнати от страничният наблюдател тези явления поражда у него впечатление, че това са прояви на различни култури, различна обредност, а в същото време става въпрос за една и съща народностна култура, пречупена през фолклорната традиция на различните етногрупи в родината ни. Колкото един народ е по-древен, толкова е по-сложна и богата неговата фолклорна традиция.

Танцовият фолклор на ваяците, който е основоопределящ за научният труд и е в основата на разработките в него. Влиянието, което този фолклор е оказал във взаимодействието с околните етногрупи от Варна и региона.

Макар слабо развито, земеделието при ваяците оказва влияние в оформяне на тяхната обичайно обредна система, която от своя страна, оказва влияние в оформящата се фолклорна традиция на Варна и региона, породена от преселенията и вътрешната миграция на тази етногрупа.

2.3. Животновъдство!

Отрасъл, който дава основният поминък за ваяците. Животновъдството им дава, свобода, благополучие, социален статус и обредност, която е запазена и до днес. Почитта към добитъка е подложена на особено голямо внимание, обредност, значимост и т.н. Едни са песните и хората на Гергьовден, съвсем различни са те на „Силиврия” (ден, на който се отдава особена почит на едрия рогат добитък, познат още като Караманов ден). Този обред е част от коледния цикъл, в който момците от коледарската куда, почистват „хлява” (обора на своята избраница), ден свързан със много хумор, веселие, празнична обредност и ритуали свързани с честване

на празника. „За да можем правилно да разберем и оценим съвременния фолклор, трябва предварително да осветлим няколко важни теоретични въпроса. Новите фолклорни произведения се явиха в епоха, когато бяхме свикнали да говорим само за упадък на народното творчество. В това отношение отдавна се чуваха у нас и в чужбина гласове, че то е на изчезване, че съвременната цивилизация с нейната масова литература, с бързо популяризиращата се музика, с все повече ширещата се грамотност, с могъщата индустриализация и огромна техника, която измества народното приложно изкуство, завладява селото, изменя коренно неговият икономически и културен облик, унищожжава старите патриархални форми във всички области на живота.” Динеков, Петър. „Български Фолклор” – София 1980г. стр. 204

Констатациите направени от П.Динеков в неговият труд, спокойно могат да бъдат отнесени до съвремието, а защо не и за в бъдеще. Едва ли тази проблематика ще намери своето решение. Винаги пред изследователите ще се открива по нещо ново, нещо забравено и възстановено, през призмата на съвременността, съвременната нужда от претворяване на даден празник или ритуал, обред и др.

Доц. д-р Стефан Йорданов, засяга темата за използването на реквизита в сценично разработените танци. „В нашият случай ще разгледаме реквизита, като част от българския народен танц. Танцът е един постоянен спътник на човека. Той присъства от най-древни времена в неговия живот, в трудовата му дейност, в многобройните сложни обреди, предхожда ловните и военни подвизи, изразява преживяната радост, любов, мъка и т.н.” Обредността свързана с животновъдството при ваяците не намира отражение в другите етногрупи от Варна и региона. Тази обредност свързана с грижата за добитъка наблюдаваме една капсулованост за всички контактни групи от региона на Североизточна България, при тях не се наблюдава взаимно проникване, което е на лице в

други проявления в областта на фолклора. Ако при хората и костюма остановяваме сходство и взаимодействие, между отделните етногрупи, то в обредността надделява и се съхранява архаичността, което ги разграничава и откроява една от друга. Като в тези ритуални практики ясно можем да открием спецификите на всяка от присъстващите в района група.

2.4. Домашни занаяти:

Като обърнем внимание на основния поминък на ваяците, няма как да не свържем скотовъдството и отглеждането на добитъка с домашните занаяти. Трябва да отбележим, че животновъдството е давало основната суровина за издръжката на едно домакинство, а от там и свързаността на основните домашни занаяти с него.

- Тъкачество.

Всички ритуали и елементи на тъкачеството от стриждбата до сукането на нишката са много подробно описани в книгата на Златка Дойнова. „Село Голица, Варненско. История, бит и култура“

- Дърводелство.

Нуждата от направа на сечива и оръдия на труда са изисквали доза умение у всеки мъж, за да може да задоволи нуждите на семейството си. Така както от жената се е изисквало да се грижи за направата на облеклото и подредбата на домашният уют. Мъжът е този който е изготвял сечивата: плуг за оран, ритли за волската кола, дикани, хурки, покъщнина, са биле дело на неуки майстори приемали занаята от предходните поколения, предавани от баща на син и т.н. Свързвайки основния поминък на ваяците със скотовъдството, наблюдаваме и овчарската дърворезба, която можем да отнесем и като дял на художествено творчество, направата и украсата на гайди, кавали, свирки, хурка за любимата, все произведения излезли от ръцете на самобитният майстор, изваяни с помощта на овчарското ножче.

III. 3. Ваяците и другите етногрупи от варненско!

Отново ще си позволим да започнем с цитат във в. Народно Дело от 27.06.1981 година.

„Етнически групи във Варненски окръг”

„Населението на Варненски окръг се характеризира с голяма пъстрота на етнографските групи и е обект на цялостни и частични диалектоложки и етнографски проучвания още в края на миналия век. За първи път тогава се повдига въпросът за старо и ново население, като в основата на делитбения критерий се поставя говорът (диалектът) и женският костюм. Според Л.Милетич „женският костюм представлява твърде сигурен белег, по който може да се познае дали населението е местно или преселено от някъде.” Вземат се под внимание и белезите на дома, селището, празниците – календарни и семейни. ...

И до наши дни названията „съртовци”, „ваяци”, „ченгенци”, „гагаузи”, „маджури” са добре запазени, което говори за голямото етнографско богатство на Варненски окръг, проявяващо се в традиционната материална и духовна култура.” Автор – Диана Годорова.

Когато говорим за оформянен на фолклорната танцова традиция във Варна задължително трябва да обърнем внимание на една многозначителна местна група, непозната за науката и изследователите на танцовият фолклор от варненско. Става дума за „ерлиите“ или „еранъвците“. Разположени в Южната част на Варненското езеро в село Константиново и гр. Белослав.

Тази много малка група, капсулована в тези две населени места, спокойно можем да подредим, като фактороопределящите групи за танцовата традиция на региона, заедно с гагаузите и ваяците. Ерлиите са неделима част от фолклорната танцова традиция на Варна, в едно с ваяци и

гагаузи. Варненско, като част от този регион не прави изключение със своето разнообразие на етногрупи.

Етнографската група обект на това изследване са ваяците, които не могат да бъдат извадени от общия контекст на научното изследване, без да обърнем внимание на техните преселения на Юг и на Север от Стара Планина, без да направим анализ на контактите им с останалите групи от този регион.

Какво влияние те взаимно са си оказали?

Тежка е съдбата на бежанците, тя и не случайно е възпята в песните ни, ярък образ за това е песента на Магда Пушкарлова – *„Що не ме ожениш, мале ле”*.

Такива примери от фолклора ни могат да бъдат давани много. По-важно е каква следа са оставили преселниците в местното население, колко те са допринесли за оформянето на един съвсем нов стил във фолклорното ни творчество, нещо преходно, нещо между Тракия, Балкана и Добруджа. Тук е голямата роля на ваяците, а именно балканджиите както още ги наричаме в науката, те са спойката между Тракия и Добруджа, спойката между широтата на движенията от Тракия и темперамента на Добруджа.

Тракийски преселници във варненско има трайно заселени в селата Тръстиково, Тополи, Манастир, Приселци, Чернево, по-малко в гр.Суворово, гр. Аксаково, гр.Игнатиево. В литературата, а и не само преселниците от Тракия в някои източници може да срещнем и като „Маджури” (преселник от турски).

Влиянието което тракийските преселници оказват върху танцовият фолклор от региона на Варна е доказан, както от литературата, така и от известните танцови образци. Най-ярък и характерен пример за това може да се даде с хорото „Лява” (лявата) във варненско и неговият аналог от Тракия „Трите пъти”, както и „Право тракийско”, и неговият аналог от варненско „Дюс” (от Тур. напред, равно)

Защо казваме, че тракийските бежанци са оказали влияние върху оформянето на танцовият фолклор от варненско, а не обратното?

На така зададеният въпрос, можем веднага да отговорим с един конкретен аргумент!

Там където се е заселвало тракийското население или е нямало селище, какъвто е случая със село Чернево – варненско или са се заселвали в изоставени турски села какъвто е примера със село Каменар. И в двата случая контакт с местно население на етап първоначално заселване не се наблюдава.

Гагаузите:

Гагаузите са местното население на варненският регион, друга етногрупа, която има допирни точки с ваяците и отношение към оформяне на танцовият фолклор на региона. Именно те са тези, които със своята танцова лексика се смятат за явлението което оформя фолклорният стил във Варна, а от там и понятието варненски фолклор.

Дали това е така?

Какво е съотношението между тях и останалите етногрупи?

Отговори на тези въпроси и насоки за тяхното решение ще се опитаме да дадем. Макар с хипотези и предположения пред читателите ще се открие възможности сами да оформят мнение за влиянието на гагаузите в оформяне на стила и характера на танцовата традиция от варненско.

Какво е било отношението на местното гагаузко население към преселниците от Тракия и Балкана?

Гагаузите използват друга дума за преселниците. Те имат много интересен израз за това, „гелме”(пришалец от турски), като това обръщение, те по-скоро използват за всеки който не е „гагауз”.

За гагаузите може да се говори много, безспорно това е една от най-многобройните етногрупи във варненско, до колко обаче тази група е

оказала влияние на ваяците е трудно да се докаже, както и обратното, че ваяците по някакъв начин са повлияли на гагаузите. Бежанската вълна от Югоизточна и Централна Тракия се засилва в периода след ПСВ. В някои гагаузки села около Варна се заселват бежанци, а има и такива, в които не са допускани чак до средата на миналия век. Такива са селата Винаца сега квартал на Варна, с. Кичево, Червенци, Пясъчник, Метличина и Каварненското село Българево. Като там в тези села и до ден днешен на „гелметата“ не се гледа с добро око. Гагаузите си имат специално обръщение: *„Камбаната на кой бие, на наш или на „гелме“?*

Този израз макар и стряскащ, все още може да се срещне в тези села. Дори Винаца, която от малко село около Варна, сега е един от проспериращите и динамично развиващи се квартали на града, думата „гелме“ е често срещана. В поведението си на общуване с другите етногрупи, гагаузите влагат едно надменно чувство за превъзходство над тях, чрез поведението си те целят да унижат и подчинят заобикалящите ги.

„Общият брой на варненското население при първото преброяване в княжеството в началото на 1881 година е 24 561 души с 3740 населени къщи. Варна се нарежда на второ място след Русе, който брой 26 156 души.

По верска принадлежност(изразено в проценти) православните християни са 58.09, мохамеданите – 32.99, григорианите – 5.72, израилтяните – 2.34, католици – 0.80 и протестанти 0.04. От православното население най-много са българите, следвани от гърците и гагаузите. В сравнение с други селища на страната григорианите(арменците) са най-много във Варна.” Стоянов, Петър.

„Одесос, Стара и Нова Варна” стр. 123 Издателство МС – Варна, 2015

С така направената справка от Петър Стоянов в неговата книга „Одесос, Стара и Нова Варна” става ясно, че гагаузите въпреки, че са смятани за местното население на града, те не са най-многобройната група от

православното християнско население, а даже трети след гърците, които от своя страна реално са гърчеещи българи. Защо българите и гагаузите се делят на две групи, българите от своя страна, колко са тракийци, ваяци, македонци, съртовци и други от справката не става ясно.

Можем да направим предположение, че това деление е наложено именно от гагаузите, тяхното чувство за надмощие над останалите етногрупи „гелметата” (други които не са гагаузи) предположение, което трудно може да се докаже.

Пак в същата книга на същата страница по-долу срещаме една още по-стряскаща справка от гледна точка на съвременният читател, а именно делението по матерен език. С подробностите, които Петър Стоянов описва в своя труд става ясно, че дори считани за местно население гагаузите трудно биха оказали влияние на останалите етногрупи, с които те съжителстват в града и региона, а от консервативният им нрав трудно можем да предположим, че те от своя страна са позволили външно влияние.

Съртовци:

Много обширно понятие!

Кои са съртовците?

Сърта е планинско възвишение около Провадия, между Провадийска река и река Камчия, „сърт” - от турски(плато, възвишение), а от там и образуване на определението за етнографската група населяваща това възвишение „съртовци”. Представители на тази група срещаме не само в Провадийско и Шуменско, а също така във варненско и добричко, предимно в западната част на двата административни района, граничещи със Шуменски окръг. Както вече споменахме по горе „съртовци” се имат за аристократи, дали от влиянието на Плиска и Преслав или повлияни от костюмите на Аспаруховци (Ченгенци) в техните костюми наблюдаваме

една аристократичност, една царственост, особено при женския костюм, забраждането и накитите.

Към коя етногрупа трябва да определим съртовци, по-близки или по-отдалечени от ваяците са те?

Ст. асистент при ВТУ, Цветанка Карастойчева публикува статия „Диалекта на сърта” във в. „Провадийски глас” от 01.10.1976 г.

От статията става ясно, че съртовският диалект продължава да буди спорове сред диалектолозите.

Във в. „Народно Дело” от 27.06.1981 г. Диана Тодорова дава ясни насоки за „Етнографските групи във варненски окръг” в своята статия, конкретно застъпва етногрупите от региона и старото местно население. Отново във в. „Народно Дело” от 30.12.1981 г. Диана Тодорова публикува своя статия „Съртовци – старо българско население”, тук тя ясно говори за характера и произхода на съртовца за неговата древност и аристократичност. От там тази аристократичност можем да открием и в игрите и хората на съртовците. Лекотата, с която те стъпват и умелото запълване на музикалната фраза с танцовата лексика. В съртовските села можем да кажем, че няма влияние от „ваяците”, защото самите „съртовци” са консервативно общество, капсулована етногрупа, която трудно би приема чуждо влияние. Въпреки, че хората и игрите от сърта и варненско си приличат те имат своя специфика и всяко от тях си носи своето стилово различие и характер. В костюмите също наблюдаваме малки различия. Читалищният секретар на село Синдел, община Аврен Калчо Калчев в разговор ни сподели, че при съртовци се наблюдава влияние от панагюрци, доказателство за това негово твърдение от научната литература никъде не срещнахме. Една справка за населението на град Варна след освобождението дава ясна представа за населението непосредствено след Руско-Турската война и какъв е състава на градското население само няколко години след освобождението.

„Освобождението заварва Варна с преобладаващо турско население. Останалата част са гърци, българи, гагаузи,евреи,арменци. По отношение на населението градът е едно умалено копие на милионния космополитен Цариград. И тук могат да се видят шумните пазари на площадите с красиви чеими, както и тесните улички с нехигиенични канавки за отходните води. През деня тържищата се огласяят от глъчката на търговците, предлагащи стоката си на различни езици. През нощта тесните и слабо осветени с газови фенери улици не са подходящо място за късни разходки...” **Пецов, Георги. „Варна 1879-1919 г.” КИ-„Зограф”,2008 г. стр. 32**

Една такава справка намираме за село Даре кьой днес с. Константиново – Варненско и някои съседни, най-близки селища около него.

„Към 31 Декември 1880 г. в Княжество България е извършено първото цялостно преброяване след Освобождението. До тогава във всички турски регистри и статистики се описва само мъжкото население – от пеленачето до най-възрастните мъже, старци. Жените никъде не се водели на отчет. Единствено в църковните документи за венчавка (вули) от 1860 г. се посочвали имената на жените , встъпващи в църковен брак, но само в градовете и селата, където имало черкви и се посещавали от свещеник. Преброяването към 31.XII.1880 г. е първото в българските земи, което взема под отчет и женското население, без разлика на народност и вероизповедание. За селищата, от които 1883г. се образувала първата окрупнена Белевска община, сведенията са следните: „Село Константиново и неговите околности” Константинов, Алеко. – Варна,2011 ИК – Стено. стр. 33

Макар и малка, тази извадка дава ясна представа за населението в околните селища на Варна.

Разпределението между българите и другите етноси, ясно подчертава превес на българското население, като на второ място е турското, а всички

останали са малко, че да можем да твърдим за оказване на някакво влияние от тяхна страна в оформяне на танцовата лексика от региона. Гърци, арменци, цигани, евреи и др. са под 1% от населението на Варна, а и тези групи са капсуловани и консервативни, силно шовинистки, отричащи всичко извън тяхната религиозна принадлежност и светоглед, което от своя страна ясно да послужи за доказателство, че те не са оказали влияние върху оформящата се фолклорна традиция във варненско. Макар късно да можем да говорим за една организирана наука фолклористика, тя започнала своето зараждане в средата на 19 век. Ние можем смело да заявим, че това е науката, която е изиграла безспорно положителна роля в борбите за национално освобождение и независимост.

Македонските преселници, гръцкото население и арменците във Варна и региона ще разгледаме в един общ контекст на изследваните етногрупи. Не защото не са интересни за науката, а защото са по-малобройна част в региона. Влиянието което тези групи са оказали във фолклорната танцова традиция е незабележимо, няма сведения за хора и игри повлияни или наложили се в танцовата традиция на варненско от тези етногрупи. Първите сведения за македонски заселници във Варна са от края на 19 и началото на 20 век. Това явление засилено се наблюдава след разгрома на Илинденско – Преображенското въстание, потушено с жестокости и в кръв от башибозук и гръцки андарты(гръцки въоръжени групи действащи в Македония с цел пропаганда). Заселили се предимно в града те приемат градската култура и не оказват трайно влияние във фолклорната традиция от региона.

III 4. Ваешката носия и костюмите на останалите етногрупи от варненско!

4.1. Облекло

Отново започваме с цитат:

„Старата носия на еркечани и гуличани е била доста отлечителна. Носели са много големи калпаци с голяма вълна от каракачански овце. Казваха ми ченгенци, че тия калпаци ги казвали „мукани“, па дори и сега, когато вече не се носят такива големи калпаци, пакъ ги наричали уж „мукан“, ала това име отъ еркечани не чух, та е възможно, да е донесено тепърва въ ново време от Влашко.“ Д-р Милетич, Любомир. **„Старото българско население в Североизточна България“**, София – 1902 стр. 39

Разглеждайки облеклото на еркечко-голишката група, можем да кажем, че то е специфично и не се среща никъде другаде в България. С едно уточнение, че наблюдаваме ваешките костюми навсякъде където има преселване на представители от тази етногрупа. Елементи от това облекло наблюдаваме при мъжките костюми в селата около Варна. Чернево, Баново, Левски, Николаевка, Слънчево и др.

При среща с леля Радка от село Солник, Варненско. В разговора стана дума за костюмите и шевиците от Източна Стара планина, тя като една пазителка на традициите от този край и все още тъкачка на домашен стан, разказва и разкрива много от елементите втъкани в платното и шевицата на ваяците от Еркеч до Ченгя. Облеклото на ваяците не прави изключение от чернодрешното облекло прието за цялата страна, характерно със своите вариации произхождащи от спецификата на терена, географски особености и естетическа прагматичност на създателите му.

В своята книга „Еркеч“ проф. Петър Куцаров започва описанието на еркечката носия така:

„Еркечката носия не е била обект на специални проучвания. Но това, което на пръв поглед бие на очи е нейната пестелива естетическа композиция, която подчертава достойнството на планинеца, господаря на върховете. Изработени с голямо майсторство, еркечките носии вълнуват със силата на истински произведения на изобразителното изкуство.“ **Проф. Куцаров, Петър. стр. 96, „Еркеч” , Бургас – 2001**

В увода на своята книга „Изкуство и народни обичаи” Лозинка Йорданова пише:

„В народното творчество е отразен духът на народа, неговата нравствена чистота. Всяко създадено от народа творение е откровение, радост и тъга. То се е предавало от поколение на поколение като естетически завет и крие онази тайна, която стои между практическата необходимост от един предмет и естетическото удоволствие от неговото създаване. Ако творчеството доставя естетическа наслада на своя създател, то извиква силни емоционални преживявания и у тези, които се докосват до него.“ **„Изкуство и народни обичаи” – Йорданова, Лозинка. стр. 5 Народна Просвета - София, 1988**

Облеклото на ваяците от различните селища се различава в много малка степен, елементите, цветовете са еднакви почти за цялата етногрупа, различие намираме в големината на изобразяваните мотиви, както и в техният обем (дебелина на втъканият конец).

Мъжката носия се състои от черен потур и пояс, като пояса е с бели вертикално втъкани нишки завършващ с черни ресни, в които има втъкани пъстроцветни пера от вълнени конци, риза от тънак памучен плат, рядко от лен и конопени нишки, след 1918г. се наблюдава и синкосването за ризите, както за мъжката така и за женските ризи. Това се дължи на периода от войни в които е въвличена България след освобождението, дългото

отсъствие на мъжете е принудило жените да вършат и мъжката работа в домакинствата.

Времето, което стопанките са прекарвали зад стана и дарака, времето за предене, шиене и бродерия е трябвало да се смени с грижа за добитъка, нивата и двор. Това принуждава жените да са по-прозорливи и изобретателни в приготвянето на премяната си. Липсата на платове и основна суровина ги принуждава да ползват стари дрехи, които да превърнат в нови. Така сукмана става на пола, а горната част в елек за момче което ще коледува за първи път, бялата захабена риза потопена в син камък се превръща в нова премяна за ергена или лазарката. Ваешкото облекло е дало отражение на националните костюми в цяла Североизточна България, негови разновидности наблюдаваме от северните склонове на Стара Планина до границата ни с Румъния, като в силистренско това влияние отслабва и почти не се забелязва. В селата където ваяците са в контакт с тракийците се наблюдава една компилация от стилове в костюмите, тракийците запазват в по-голяма степен част от своите костюми. Интересното е влиянието, което са оказали ваяците в забраждането при жените. Ежедневното облекло почти във всички варненски села е с вала и чумбер (чембер, горна забрадка при омъжените жени), най-вероятно повлияно от ваешкото ежедневно забраждане. При мъжете то е почти еднакво за целият регион, като тук различието е в пъстрилото използвано за направата на елеците, както и в кройката. Ваяците са дали своето отражение както в музикално-танцовата култура на региона, така и в традициите и бита, в художествените занаяти, изразени в облеклото на българина. Колорита от багри, материали, използвани различни техники дават облика на един регион от България, като го поставят на картата на етнографските области в страната, в една равнопоставеност, заедно с останалите особености в своето етнографско разнообразие, всяка със своята специфика и колорит на приносителя си!

IV. Обичайно обредна система на ваяците!

Обичайно обредната система на ваяците можем условно да разгледаме, като я разделим на две отделни групи празници, а именно семейни и календарни. Като всяка една от двете групи можем да разделим на няколко отделни подгрупи:

1. Семейни празници и обичаи свързани с тях:

- Раждане

Раждането е най-щастливия момент от семейната празнична система, раждането е чакан момент от житейският цикъл, който е надежда за бъдещето, надежда за продължаване на рода. С раждането се слага началото на един нов житейски цикъл, цикъл който в българската традиция е съпътстван с редица обичаи и обредност, която е неразривна част и спътник на човека от неговото раждане до неговият земен край. Както на всякъде в България за новороденото много важен момент са орисниците, тук те идват на третият ден след раждането, ваяците вярват, че това което орисниците орисат новороденото това ще се случи. Затова са правели редица ритуални игри, с които да омилостивят орисниците така, че ориса на детето да е добра.

- Венчавка

Сватбената обредност във Варненско не се различава по нищо от сватбената обредност в цялата страна, а и не само, навсякъде където преобладава българско население извън пределите на България тази ритуална обредност се наблюдава и до наши дни със съвсем леки наченки на съвремието, което безспорно е оказало влияние и в нашата сватбена традиция от отминалия Век. Въпреки осъвременени и променени сватбените ритуали продължават да са част от сватбената церемония и днес. Българската сватбена традиция е различна от славянската, турската и т.н. Нещо, което ясно и категорично ни откроява от съседните нам народи

и от друга страна, ясно ни приближава и осветлява разположението на българската етническа площ.

- Погребение

Траурната обредност е заложена във фолклорните практики на народа ни от незапомнени времена, езически, християнски те си остават неразделна част от фолклорното богатство на народа ни. Любовта към покойника, спомена за него, неговата липса в ежедневието на близките му, поражда нуждата от редица вярвания свързани със задгробния живот. От там и редица обичайно обредни практики свързани с вярвания за отвъдното, този невидим за нас свят, който е отражение на земният път на душата. Тези траурни практики не са чужди за никои, макар и голяма част от тях вече да са претърпели редица промени, породени от условностите на времето, те продължават в една или друга степен да се спазват и днес от народа ни. Подобно на родилната и сватбена обредност, траурната обредност също е претърпяла развитие и голяма част от ритуалите и забраните свързани с тях са отпаднали или са претърпели до някаква степен осъвременени вариации. От кога и как тази обредност е заложена във фолклорната ни традиция не знаем, няма ясни и конкретно документирани сведения за това, можем само да предполагаме, че това се е случило на един много, много късен етап в развитието на обредността и оформянето на общоприетата национална обредност.

2. Календарни празници и обичаи свързани с тях:

- Пролетни

- Летни

- Есенни

- Зима

Обичайно обредната система на ваяците не прави изключение от общобългарските ритуални практики. Семейните и календарни празници са част от една общонационална обредна система, която има своето различие и ритуални елементи, които я отличават в общият и план със нейните регионални и етногрупови различия. Почитта към земята, водата, слънцето, луната са изградили една обредност, която получава отражение във всички ритуални практики от предхристиянския период, като те намират своята проекция по един или друг начин и след приемане на християнството, като обединяваща в една обща националност народа ни.

Влиянието, което ваяците налагат в оформящата се регионална фолклорна традиция на Варна е неоспорим факт. Вив всички области на самобитната фолклорна традиция от Североизточна България те имат своето присъствие.

Определяни, като колонизатори те налагат своята фолклорна традиция навсякъде където присъстват. Спокойно можем да ги определим, като основополагащ фактор на фолклорното богатство от Варна и региона. В компилация с фолклорната традиция на ерлии, гагаузи, съртовци и тракийци, ваяците спомагат за определяне на варненският фолклор, като част от фолклорното богатство на Добруджа и по-конкретно, като подобласт на Добруджа със своите специфики и различия от добруджанските фолклорни практики.

- Зимни празници:

В народните вярвания, годишният кръговрат започва и свършва със зимата (прехода от есен-зима) от Кръстовден до Димитровден. Народа ни дели годината на два цикъла зимен и летен, ако за зимен цикъл са приемали дните от Димитровден до Гергьовден, то летният календар е възприеман от Гергьовден до Димитровден.

Породени от годишната цикличност, повлияни от сезонните специфики, тези ритуални практики неслучайно са разделени на два цикъла, зимен и летен, те умело се вплетат в календарните и църковни празници. Ясно открояващи двата цикъла с начало и край.

Зимните празници имат своята роля в изграждането на общата обредност при ваяците, като при тях наблюдаваме една специфика и регионалност чужда за другите етногрупи от региона на Варна.

- Пролетни празници:

Обредността на ваяците разпределена в годишният празничен цикъл е изпълнена с много колорит, архаичност, предавана през поколенията. Утвърдена през вековете, тази обредност макар и видоизменена с редица отпадналости стига до нас в един груб и в същото време савършен вид, който разкрива етнографската принадлежност на носителите си.

Средищното място в изграждане на тази самобитна култура запазила се и до днес е социума, консервативния характер на групата съхранила тези образци за идните поколения.

Като най-характерни празници в пролетния цикъл за ваяците можем да отличим: “Малко и голямо Лазари” (съботата и неделята преди Велик Ден) и Гергьовден. За тази група не са чужди: “Улилия” или “Пали кош”, както се среща в някои села от Източна Стара планина. Това е празника, който пробужда пролетта.

Особеностите в празничната обредност на ваяците е тази, която ги откроява от заобикалящите ги групи. Само в Еркеч „Лазаров ден“ се празнува на Цветница, навсякъде другаде в региона този празник се чества в съботата преди Велик Ден.

“Голямо Лазари” както е известен в Еркеч и Голица е празник изпълнен с младежки дух и ентузиазъм, само в тези две села в ритуала вземат участие и младежи, които са избирани за кръстници (водачи на лазарският

буенец), самото калесване по нищо не се различава от калеската на кума за сватбата. Така девойките са засвидетелствали уважение и почит към водачите на буенеца.

На особена почит е Гергьов ден, като отчетем основния поминак на населението от този край на България забелязваме една свързаност на материална и духовна култура, преплетена в родовата памет, предавана през вековете.

- Летни празници и обреди свързани с тях.

Няма да се спираме на летният цикъл, не защото е по-маловажен за научните среди, а защото тази обредност е добре описана в научната литературата за ваяците. Лятната празнична обредност при ваяците е свързана с предпазване на реколтата от природни бедствия (градушка, суша, киша, пожари и др.)

Пеперуда, Герман, Еньова буля са обреди, които се изпълняват в целият регион на Североизточна България, със своята регионална принадлежност и малки различия тази обредност е свързана по един или друг начин. Навсякъде в региона се наблюдава взаимно проникване, като обредността на ерлии, ваяци, тракийци и съртовци имаме повече допирни точки. Слаби различия се наблюдават с ритуалните практики при гагаузите и останалите етногрупи от Варна и региона.

V. “Влиянието на ваяците в изграждането на варненския танцов стил“

V. 1. Фолклорна идентичност на варненския край.

Спирайки се на „хората“, които се изпълняват в обичайно обредната система на ваяците ще обърнем внимание на проекцията, която те получават в районите извън тяхната традиционна среда, а именно селищата на север от Варна заселени от ваяци, където те не са преобладаващо население, а в комбинация и симбиоза с други етногрупи образуват даденото селище. Такива села около Варна са Тополи, Левски, Каменар и други, като преобладаващото население в тези села е от групата на тракийски преселници и местно гагаузко население. Там където ваяците се срещат с други етногрупи се получава една интересна ситуация в повечето случаи „хората“ които се играят са същите или подобни на тези, които се играят в Еркеч, Голица, Аспарухово (Ченге(я) , само че се срещат под друго наименование, на една и съща мелодия с различно име, като можем да добавим и отбележим, че в повечето случаи те са турско наименование. Такива примери са: „Тропанка“ = „Патак авасъ“, „Еркечката-Голишката“ = „Дюс“. „Еркечката“ и „Голишката“ са едно и също хоро в Еркеч е „Еркечката“ в Голица „Голишката“ от там и вечният спор, кое от двете села е възникнало първо. Каквато и де е истината, тя придава облика на един цял район от Североизточна България. В компилация със стиловата идентичност на останалите етногрупи от района, Варна има един различен фолклорен облик от този в Тракия, Добруджа и Мизия. Независимо от факта, че граничат с варненската фолклорна традиция, която е близка с тяхните, тя все пак е различна от заобикалящите я етнографски области на България. Открояваща се със своя темперамент, стил и характер.

Етнографска карта на България, според която Козичино(Еркеч) е в Тракия, а Голица в Северна България.

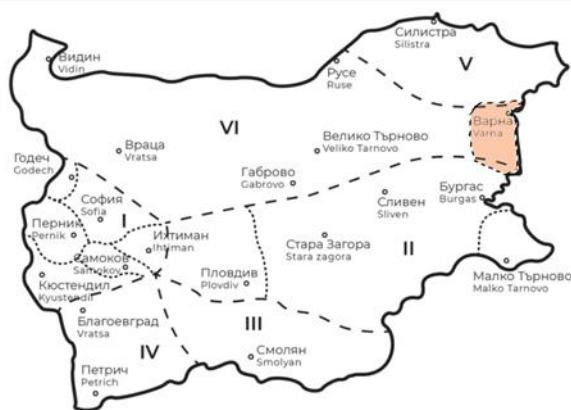
Произхода на ваяците неспира да буди любопитството на множество изследователи, антрополози, археолози, лингвисти, фолклористи и краеведи. Много и разнообразни са обичайте в Еркеч и Голица, без аналог са и обредите свързани с тях. Регионалната структура на тази обредност не се наблюдава никъде другаде в страната. Трудно можем да сложим граница в традициите, бита и културата на трите села, които съвсем формално приемаме, като люлка на ваешката традиция. Макар двете от тях във Варненски, а другото в Бургаски административен окръг, независимо от факта, че чисто географски тези три села попадат в различно райониране ние можем да ги обединим, като един самостоятелен етнографски ареал съобразено с фолклорната им специфика и единтичност.

В заключение можем да кажем, че ваяците са колонизаторите на Североизточна България, в голяма степен „хората”, които се играят във варненският регион са ваешки, под друго наименование, най-вече под гагаузко влияние те са с турски имена („Патак авасъ”, „Дюс”, „Кашик авасъ” и др.) техният аналог във ваешките села е съответно: („Тропанка”, „Еркечката” или Голишката”, „Турски кючек” и др.)

Тези и други хора са ясен пример за влиянието, което ваяците оказват в този регион. Ако в Добруджа ваешкият фолклор се е повлиял от преселниците, които се завръщат от Северна Добруджа, то във варненско

този фолклор се налага и така въпреки повлиян от гагаузкият, той се оформя като самостоятелна регионална структура, различа от добруджанската и гагаузката танцови традиции. Конкретизиран и характеризирани, като варненска танцова лексика и традиция в играта. Тази симбиоза между фолклорната традиция на ваяци, тракийци, гагаузи и ерлии дава богатството на варненският край.

Въпреки, че всяка етногрупа по един или друг начин е съхранила, в себе си спецификата на своята танцова традиция, спокойно можем да оприличим един обобщен стил и характер който да наречем варненски танцов фолклор, различаващ се от Добруджански, Съртовски и Северняшки. Да му обърнем внимание и разгледаме в границите които заема: На Север административният окръг Добрич, на Юг са южните склонове на Стара Планина, на Запад, Айтоски проход и на Изток Черно Море. Така очертаните граници ясно дават и обрисуват картата на ваешките преселения от Юг на Север, като подсилват хипотезата, че именно те са дали и очертали стила и характера на фолклора от варненският край!

Варненската танцова традиция е специфична, различаваща се и открояваща по стил и характер от добруджанската, северняшката, тракийската и всички други по-малки етнографски единици, които по един или друг начин влизат в контакт с нея. Неизбежно е влиянието, което тези групи си оказват една на друга. Проникването на елементи е двустранен

акт, който безспорно оказва влияние в двете посоки, като разбира се това налага стила и характера на по-агресивната група от двете.

Изхождайки от факта, че ваяците сами по себе си са крайно консервативна група, капсулована в своята самобитност и традиция можем да заключим какво влияние те оказват на контактните с тях групи. С увереност можем да заключим, че ваяците са тези, които са били донори в отношението на предаване и приемане на фолклорното танцово наследство на Варан и региона.

От теренните проучвания, срещите и разговори, които проведохме, спокойно можем да твърдим, че ваяците са тези, които налагат своето над останалите етногрупи в играта. До това си твърдение стигаме, чрез съпоставката и анализа, който бе извършен като част от научния труд. Теренните проучвания и творчески експедиции в района на Варна и Североизточна България ни позволяват да стигнем до това заключение. Изследваните хора навсягаде от разглежданата област са с едни и същи танцови елементи, близки и сходни по стил и характер. В повечето случаи хората от региона се отличават с една и съща танцова лексика, изпълнявани на познати и сходни мелодии характерни и познати в целия варненски край.

V.2. Оформяне на варненския танцов фолклор.

Ваешката танцова традиция е тази, която оказва най-голямо влияние върху варненският танцов фолклор, той се изгражда, допълва, обогатява благодарение прекият контакт на ваяците с останалите етногрупи от региона. Там където тази традиция се сблъсква с тракийските заселници наблюдаваме една приемственост в изпълнението. Там където ваяците се налага да контактуват с гагаузите наблюдаваме една конфронтация на стиловете и отсъствие на взаимно проникване. Под влияние на сърта ваешката традиция отстъпва и там се натъкваме на елементи от

съртовската игра. Това се доказва от теренните проучвания. Стилвата характеристика на изпълнителите по места, ясно подчертава тяхната принадлежност. Това до някъде е доста стряскащо, объркващо и изпълнено с противоречия обяснение. По-добро описание за танцовата традиция на ваяците в научната литература за съжаление до момента няма. Затова си позволяваме да предложим наш прочит на влиянието, което те са оказали в оформената танцова традиция от Варна и регион. Хората, които се играят в целият варненски край са същите, които се играят в Еркеч, Голица, Ченге(я). Макар еднакви по структура, тези хора са различни в пълният си обем по стил и характер. Само по стила на изпълнението може да се направи заключение за носителя на танцовият материал, към коя етногрупа принадлежи. Ваяците играят силно приклекнали с изнесен корпус напред, „тракийеца от Варна“ (бежанците от Тракия) неговата игра е с изнесени рамене назад, изправен корпус и събрани колене, а при гагаузите наблюдаваме едно надменно поведение в танцуването, което иска да каже на заобикалящите го, Вие сте “гелмета”(не гагаузи), аз съм над вас.

Експедициите, които проведохме в рамките на научната работа с цел събирането на материал, доказващ ролята на ваяците в изграждането и утвърждаването на варненският танцов стил се натъкнахме на интересни факти, които по безспорен начин доказват ваешкото влияние в изградената вече танцова традиция на района около Варна. Всички хора, които се срещат тук се играят също в Еркеч, Голица, Аврен, Ченге(я) и другите села от източна Стара планина, формално приети, като люлка на ваешкия фолклор. Дори в по-отдалечените краища от тези центрове хората и игрите, които издирихме и описахме в труда са близки, почти винаги с едни и същи елементи, различията ако се наблюдават са само по отношение в характера на изпълнението. Грубият характер у изпълнителите срещаме там където ваяците са преобладаваща група от

населеното място. Там танцуващите са силно приклекли с изнесен корпус напред, отворени колене. Хората са бедни на танцови елементи, това до някъде се отнася за целия регион на Варна. Може би подвласни на гагаузкия и тракийския елемент в играта, варненската танцова традиция се характеризира повече с макам и чалъм, отколкото със сложни елементи и комбинации, каквито наблюдаваме в другите краища на страната. Хората и игрите от варненско са бедни на танцови елементи и лишени от сложни комбинации, което не ги лишава от красотата в изпълнението.

Задължително е да отличим и обърнем внимание на класиците в българската народна хореография, които са реализирали своите творчески проекти върху основата на еркечкият, голишкият и ченгенски фолклор, и които индиректно са оказали влияние в оформянето и изграждането на варненския танцов стил. Маргарита Дикова успява много умело да пресъздаде настроението, стила и характера на еркечани в произведенията си „Еркечки танци“, „Луди млади“ и „Кукли“...

Проф. Петър Ангелов е друг български класик в областта на народната хореография. С дългогодишният си опит, като създател и директор на АНПТ – „Варна“, той има привилегията да работи с едни от най-добрите специалисти в областта на фолклорното ни изкуство. За периода на съществуване на ансамбъл Варна проф. П. Ангелов създава едни от емблематичните произведения в областта на българската народна хореография, изградени върху основата на ваешката танцова традиция. Танците: „Камчийски танц“, „На герана“, „Танци от Голица“ са малка извадка от творчеството на проф. П. Ангелов.

Друг български хореограф, който използва ваешкия фолклор като стожер в изграждането на танцовите си постановки е Белчо Станев, той много точно разкрива пред зрителя обичайно-обредната система на Еркеч.

„На меденик“ и „Силиври“ са танцови постановки, които разкриват красотата в женската и мъжка игра от Еркеч...

Проф. Кирил Дженов в своите „Варненски танци“, също интерпретира фолклора от варненско.

Проф. Николай Цветков, Доц. Георги Хинов, д-р Мария Дражева, Митко Дянков, Димитър Кателиев, Йордан Илиев, Иван Русанов, Стоян Ризов са български хореографи, които успешно пресъздават танцовата лексика на ваяците в сценичните си разработки. Всичко това доказва, че варненския танцов стил съществува и независимо от външното влияние се изгражда в годините и утвърждава, като местна регионална фолклорна единица, отличаваща и открояваща се от Добруджа и Тракия.

Всички тези научни препратки ни дават сведение, че ваяците са част от палитрата, която обогатява българската фолклорна традиция, колко е древна, дали е отражение от тракийско или подвластна на славянско влияние не е от особена важност, защото тя е призната и от векове позната като българска, носеща чертите и характера на общоприетата българска фолклорна практика. Със своя темперамент и консерватизъм ваяците са тези, които налагат своя характер в танцовата традиция от региона на Варна.

„ Особено задължително е проникването в онези по-дълбоки пластове, които са под „текущият разум“, под осъзнаването като историческа необходимост. Тези подпластове не могат да бъдат „водещите“, но те стоят в основата на много дълбоки и спонтанни действия. Те се проявяват твърде често в ежедневни постъпки, насочват се по механизма на неосъзнаването. Така се осъществяват различните трансформации на народността през различно историческо време. Ако се вгледаме в нашия фолклор, ще забележим, че той не е само историчен, т.е. свързан само с исторически събития – гражданско-политически, военен и т.н., а е с битов, любовен, обреден и пр. характер, отразяващ

неосъзнавано дълбоко заложеното в същността на народа.

Народопсихологията не би могла да бъде обяснена и без всичко това.”

Зарев, Пантелей. „Българска народопсихология и художествена литература” – София, 1983

Основните фактори, които определят една народност са език, самосъзнание, религия, материална и духовна култура, обичайно-обредна система и традиция. Тези фактори са налице от дълбока древност в изграждането на българската идентичност.

Предавани и съхранявани през родовата памет на българина от изворния фолклор стигнал до наши дни разкриваме една древност, самобитност в традициите на българина. Заключениета, които научните доказателства ни позволяват да направим е, че това е фолклорна традиция на древен народ. Съхранил в своят бит и култура предхристиянските вярвания и традиции. Пречупени през призмите и догмите породени от приемането на национално обединителната религия православието, синхронизирането на православните християнски канони с езическите обичайно-обредни практики и езически ритуали. Изграждането на фолклорната традиция на даден народ е дълъг процес.

„Продължителни и сложни са били и процесите на оформяне на културата на българската народност. Специфично българско, което дава характерният облик на цялата народност, може да се открие преди всичко в областта на духовната култура, на духовното творчество. Някои особености на нашата култура са изградени още по времето на Първата българска, други по време на Втората българска държава, на османскоробство и под въздействието на фактори от различно естество.“ **Петров, Красимир. „Български народни танци от Североизточна България, Добруджа“ София–1993 стр. 8**

Тези процеси са безспирни, нестихващи, кръговрата и промените налагани от повратностите на времето изграждат и допълват процесите, които спомагат в отвърждаването на варненската фолклорна традиция и нейното позициониране в етнографският ареал на страната.

От теренните проучвания от направените експедиции в целият варненски окръг никъде не срещнахме информатор или носител на фолклорната традиция от региона, която ние съвремените изследователи възприемаме като варненски танцов фолклор. Навсякъде информаторите представяха този фолклор, като свой, ваешки, гагаузки, съртовски, тракийски, добруджански, а хората като местна регионална единица, не и част от общата варненска игра.

Що е то Варненски танцов фолклор?

Какви са стиловите му характеристики?

За нас, той е компилация от фолклорната традиция на ерлии, ваяци, гагаузи, тракийци, съртовци и др. Категорично стила и характера на танцовият фолклор от варненско е различен от танцовата стилистика на мизиеца и добруджанеца. Повлиян в голяма степен от ваяците, този фолклор днес ние го възприемаме за варненски.

V.3. Сценично претворяване на варненският танцов фолклор.

Със зараждането на българската народна хореографи, като самостоятелна наука се поражда нуждата от систематизиране на фолклорното ни богатство, издирване и съхранение на това богатство, изучаване и анализ на стилите характеристики на различните етногрупи в страната. Разглеждайки различните стилни характеристики на етногрупите в България се натъкваме на една, иначе малка по обем група, тази на ваяците, обект на научната разработка.

Фолклора на ваяците, груб и консервативен в компилация с този на гагаузи и тракийци, той днес се характеризира и обобщава, като варненски танцов фолклор. Макар първична и груба, ваешката игра носи своята красота. Това ясно се наблюдава в танцовите произведения от този регион, създадени от класиците на Българската Народна Хореография:

Проф. Петър Ангелов – „Танци от Голица”, „Венец за невеста”, „На герана” и др. <https://www.youtube.com/watch?v=XLHGmfVNjg8;>
<https://www.youtube.com/watch?v=EMP5IjXxrv4&list=PLq9eFF3yWrzGHpUGtPIO45BgLqVEpERQR&index=11;>
https://www.youtube.com/watch?v=8_ZxvnJgXag&list=PLq9eFF3yWrzGHpUGtPIO45BgLqVEpERQR&index=10

Маргарита Дикова – „Еркечки танц” , „Луди Млади” <https://bg-facebook.com/PhilipKoutev/videos/-dances-from-erkech;>
<https://www.youtube.com/watch?v=fLgbzI9fcTQ;>

Белчо Станев – „Силиврий” , „Меденик”.
<https://www.youtube.com/watch?v=hPcFPEmeQeo;>
<https://www.youtube.com/watch?v=Hb1p5oYqq5I>

Спирам се на тези образци именно защото, техните автори са могли да черпят опит и материал директно от първоизточника, от мегданското хоро, седянка, валянка и общоселската забава.

За нас и поколенията след нас тази среща е безвъзвратно загубена. Тук ще си позволим да цитираме покойният Георги Велев, един от познавачите и майстор на варненският танц.

- „*Моето момче, помни, че в танца трябва да събираш „лико” с „лико” и „памук” с „памук”*” **Георги Велев**

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DUu9mKUWNuFI&psig=AOvVaw1kWvc7XmnBlerMe9G4nWm&ust=1650608153934000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwits9nWwKT3AhV8if0NHе3ND8IQR4kDegUIARC4AQ> .

Георги Велев, човека оставил трайна диря в хореографската традиция на Варна. Обект на подражание, образ възприеман, като носител на варненският танцов стил, към който всеки бъдещ автор решил да създава произведение на варненска основа неволно се доближава, без да знае реално, кой е носителя на този танцов стил. Творческият тандем наложил този сти за варненска фолклорна традиция е Проф. Петър Ангелов и Георги Велев.

Те двамата в съвместната си работа, създават и утвърждават фолклорното богатство от Варна и региона, като национално го представят, чрез творческите си реализации на сцената с АНПТ “Варна”. Това ясно личи от произведенията: “На свтба”, “Ветренски Ергени”, “Варненски танц” и др.

Майсторлъка и макама в автентичната игра на Велев е академично претворен и представен на публиката от майстора на танцовата мисъл Проф. Петър Ангелов.

В разговор с хореографите Димитър Манов, Мариян Васиев, Любчо Василев, доц. Георги Хинов, всички те са категорични в заключенията си, че именно тандема Велев-Ангелов изиграва роля в утвърждаването на варненският танцов стил и възприемането му, като такъв.

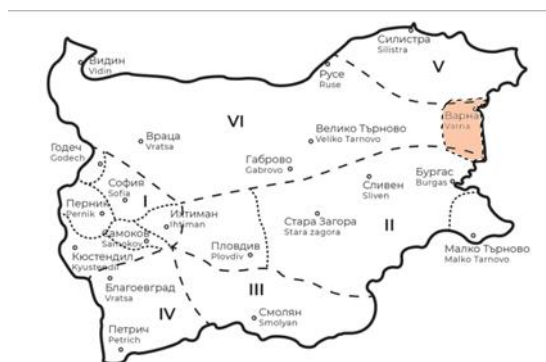
V I. Заключение

В подготовката по научният труд, избора на тема и обстоятелствата работа, която ни предстоеше за разкриване на стиловите характеристики на ваешкият танцов фолклор и ролята, която той изиграва в оформяне стила и характера на танцовата традиция от варненско си бяхме поставили няколко основни задачи:

1. Осветляване танцовата традиция на ваяците!
2. Очертаване границите на влияние на ваешката етногрупа върху контактните групи от региона на Варна!
3. Влиянието на ваяците в оформяне стила и характера на варненският танцов фолклор!

В рамките на научното изследване, теренните проучвания, експедициите, срещите-разговори с местното население от изследваните над 40 села в региона си позволяваме да очертаем границите на влияние на ваяците.

На север: Доброплодно, Вълчи дол, Николаевка, Крумово, Климентово, Осеново, на Изток Черно Море, на Запад административната граница на Варненски окръг и Айтоски проход, на Юг билото на Стара Планина.

В състава на така определените граници влизат три подгрупи, които принадлежат към варненската фолклорна традиция. Съртовци, ваяци и

гагаузи с определени регионални центрове. Провадия-съртовци. Еркеч, Голица, Ченге(я)-ваяци. Червенци-гагаузи. В компилация с различни регионални прояви, на местното население варненският танцов фолклор се обособява, като стожер на танцовата традиция от региона и характеризира като варненски. В теренният обхват на варненски регион, силно се открояват стилните характеристики на ваяците, съртовците, гагаузите, тракийци и др. Спокойно можем да заключим, че влиянието което оказват ваяците в оформяне стила и характера на танцовият фолклор от варненско е огромно и доказано. То присъства в целият регион на Варна и областта. Приноса на ваяците в оформяне на танцовият фолклор от варненският регион е доказан факт, който не подлежи на съмнение.

До това заключение стигаме и си позволяваме да направим, благодарение на мащабният обем информация, който си набавихме в рамките на теренните проучвания и от преките контакти с над сто информатори от повече от четирдесет села във Варненски окръг и не само. Варненският танцов фолклор е част от палитрата и многообразието на фолклорното богатство на страната ни. Като част от това богатство, ние съвременните ползватели сме длъжни да го пазим и предаваме в чист и съкрален вид, максимално близък до носителите и първообразите на този фолклорен феномен (варненски танцов фолклор)

VII. Приноси:

- 1. За първи път се извършва задълбочен анализ в областта на БНХ, който по безспорен начин доказва ролята на ваяците в оформяне на танцовата традиция във варненско!**
- 2. За първи път се отправя предизвикателство към бъдещите изследователи в търсене на допирни точки между ваяците и контактните на тях групи. Влияние и взаимно проникване, което са си оказвали в процеса на изграждане и налагане на варненският танцов фолклор!**
- 3. За първи път се прави опит за запознаване на широката публика с приноса на варненските хореографи в издирването, оформянето, съхранението и пополяризирането на варненският танцов фолклор, като самостоятелна етнографска единица!**

Ползвана и цитирана литература

- 1) Ангелов, Д. Образуване на българската народност, София – 1971
- 2) Андонов, А. Сватбени игри и хора от ямболско, Пловдив – 2014
- 3) Андреев, Г. Народни хора и детски музикални игри, София – 1975
- 4) Анчев, Ан. Българската традиционна сватба в селата в Сакар, София – 2009
- 5) Арнаудов, М. Български народни празници, обичаи, вярвания, песни и забави през цялата година, В.Търново – 1996
- 6) Арнаудов, М. Български празници и обичаи. Войнишка библиотека, София – 1918
- 7) Арнаудов, М. Очерци по българският фолклор, София – 1934
- 8) Арнаудов, М. Студия върху българските обреди и легенди, София – 1924
- 9) БАН-ЕИМ. САКАР, София – 2002
- 10) Бежанците от Македония във Варна, свитък V, VI и VII, Варна – 2011-2012
- 11) Български фолклор, Година XVI, 1992 книга 2
- 12) Вакарелски, Хр. Етнография на България, София – 1974
- 13) Василева, М. Коледа и Сурва, София – 1918
- 14) Велева, М. Български народни носии, София – 1979
- 15) Вестник „Народно Дело” от 19.03.1961 година
- 16) Вестник „Народно Дело” от 27.06.1981 година
- 17) Воънов, Б. Село Слънчево, ваяците и маджурите, София – 2014
- 18) Въгларов, С. Български народни хора и танци, София – 1976
- 19) Ганева, Р. Знаците на българското традиционно облекло, София – 2003
- 20) Ганчев, С. Семейни обичаи и обреди, София – 1993
- 21) Георгиев, Г. А. Еркечаните и техния говор, Известия на семинар по славянска филология при университета в София, книга II, София – 1907

- 22) Даскалова, Р. Завръщане към корена, Варна – 2015
- 23) Джанев, К., К. Харалампиев. Издирване и записване на народните танци, София – 1956
- 24) Джанев, К., К. Харалампиев. Теория за строежа и движенията в българската народна хореография, София – 1965
- 25) Джанев, К., Т. Кичуков, К. Харалампиев, П. Захариев. Терминология на българската хореография, София – 1956
- 26) Джанева, Д. Репертоарни акценти при режисиране на фолклорни спектакли. Дисертация, Пловдив – 2015
- 27) Джуджев, Ст. Българска народна хореография, София – 1945
- 28) Джуджев, Ст. Теория на българската народна музика, София – 1954
- 29) Дикова, М. Български народни танци, София – 1961
- 30) Димитров, С., К. Манчев. История на балканските народи, София – 1971
- 31) Динев, П. Български фолклор, София – 1972
- 32) Динев, П. При изворите на българската култура, София – 1977
- 33) Дойнова, З. Село Голица, Варненско – история, бит и култура, Варна – 2012
- 34) Драгнева, М. Обичаи и обреди от Провадийско, Варна – 2015
- 35) Дражева, Ц. Еркечки Великден, Бургас – 2007
- 36) Елиаде, М. Сакралното и профанното, София – 1998
- 37) Енев, Д. Непознатият Еркеч – пътят от младежката задявка до сватбата, Пловдив – 2019
- 38) Енев, Х. Светът на символите, Габрово – 2003
- 39) Енциклопедия на българската музикална култура. БАН, София – 1967
- 40) Еркечките хора, Списание Танцова самодейност, книга 8 – 9, 1958
- 41) Етнография и съвременност. БАН, София – 1976
- 42) Етнография на България. БАН, София – 1980

- 43) Етнографски проблеми на народната духовна култура. БАН, София – 1989
- 44) Живков, Т. Ив. Етнокултурно единство и фолклор, София – 1987
- 45) Живков, Т. Ив. За театралния характер на фолклорната обредност, списание Български фолклор, София – 1982
- 46) Живков, Т. Ив. Народ и песен, София – 1977
- 47) Живков, Т. Ив. Обреди и обреден фолклор, София – 1981
- 48) Живков, Т. Ив. Фолклор и съвременност, София – 1981
- 49) Живков, Т. Ив. Фолклорът като художествена култура, София – 1974
- 50) Зарев, П. Българска народопсихология и художествена литература, София – 1983
- 51) Захариев, П. Характерни особености на тракийските танци, списание Танцова самодейност, София – 1957
- 52) Иванова, Р. Българска фолклорна сватба. БАН-София – 1984
- 53) Иванова, Р. Единство на семейната обредност. БАН, София – 1981
- 54) Извори на българската етнография. БАН, София – 1992
- 55) Илиев, А. Бавните хора в българската фолклорна обредност. Танцово изкуство, София – 1986
- 56) Илиева, А. Български женски обреден танц. Дисертация, София – 1991
- 57) Илиева, А. Български народни танци и тяхната музика, София – 1971
- 58) Илиева, А. Проблеми на формообразуването в българските народни танци, София – 1979
- 59) Илиева, А., Б. Тумангелов. Обредни хора и игри в българските празници и обичаи. Списание Танцово изкуство, София – 1972
- 60) Иречек, К. История на българите, София – 1894
- 61) Йорданова, Л. За обичая Лазаруване в България, в Изв. ЕИМ, т. 9, София – 1966
- 62) Йорданова, Л. Изкуство и народни обичаи, София – 1988

- 63) Йорданов, С. Обработката на българските народни танци като основа за сценичното им претворяване, Пловдив – 2019
- 64) Йорданка, Л. Хубост за бъдни векове, София – 1983
- 65) Калоянов, А. Добър юнак с добра коня, Варна – 1986
- 66) Кацарова-Кукудова, Р. Музика, танц, драматично и театрално творчество. Етнография на България, София – 1985
- 67) Кацарова-Кукудова, Р. Научни приноси в народната ни хореография и обичаи, София – 1967
- 68) Кацарова-Кукудова, Р., К. Дженев. Български народни танци, София – 1958
- 69) Кацарова, Р. Български танцов фолклор, София – 1955
- 70) Керемедчиева, С., А. Кочева, Л. Василева, К. Първанов, З. Сертова, И. Гаравалова, Р. Чернева. Еркеч – памет на езика, София – 2012
- 71) Ковачева-Костадинова, В., М. Стефанова, М. Черкезова, Н. Тенева. Традиционни български костюми и народно изкуство, София – 1994
- 72) Колев, Н. Българска етнография, София – 1987
- 73) Константинов, А. Село Константиново и неговите околности, Варна – 2011
- 74) Куцаров, П. Еркеч, Бургас – 2001
- 75) Куцаров, П. Еркеч и еркечани, София – 2009
- 76) Кънева, С. Под небето на Еркеч, Бургас – 2009
- 77) Мандова, В. Български календар на обичаите, София – 2009
- 78) Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи, София – 1994
- 79) Маринов, Д. Жива старина, Русе – 1892
- 80) Милетич, Л. Източните български говори, СБНУ, Книга XXI – 1901
- 81) Милетич, Л. Старото българско население в Североизточна България, София – 1902
- 82) Михайлова, Г. Костюмът в българската обредност, София – 1961

- 83) Найденов, Г. ГОДИНА – ЖИВОТ – ИСТОРИЯ, София – 2006
- 84) Наследникова, В. История на българския костюм, София – 1974
- 85) Неделчева, Й. Народните песни в календарните празници, обичаи и обреди на ваяците, Варна – 2003
- 86) Ников, Н. Фолклора на сцена, София – 2020
- 87) Ников, Н. Какво да/не правим по българските празници, София – 2010
- 88) Ников, Н. Празниците на българите, София – 2010
- 89) Петров, К. Български народни танци от североизточна България и Добруджа, София – 1993
- 90) Петров, К. Български народни танци от Тракия, София – 1995
- 91) Петрова, Н. Празници и обреди на българина, В. Търново – 2003
- 92) Пецов, Г. Варна 1879 – 1919, Варна – 2008
- 93) Радойнов, А. Ново Паничарево, Бургас – 2015
- 94) Славейков, Р. Български народни обичаи и вярвания, София – 2006
- 95) Стаменова, Ж. Кукери и Сурва, София – 1982
- 96) Ставрева, Л. Български обичаи и ритуали, София – 2005
- 97) Стойков, С. Днешното състояние на еркечкия говор, Известия на института за български език книга IV, София, БАН – 1956
- 98) Стоянова, С. Някога във Варна, Варна – 2015
- 99) Топчиев, И. Песните на ваяците, Варна – 2018
- 100) Щърбанова, А. Антропология на танца, Български фолклор 2 – 1994
- 101) Баскаков, Н.А. Тюрские языки, Москва – 1960
- 102) Батюшкин, Бессарабия, Историческое описание, Санкт Петербург – 1892

Публикации по темата на дисертационния труд:

- 1. „Петльов ден при Ваяците“, „Пролетни научни четения“, АМТГИИ „Проф. Асен Диамандиев“- Пловдив,2017г. ISSN 1314-705, стр 202-207.**
- 2. „Исторически сведения за Ваяците“, „Пролетни научни четения“, АМТГИИ „Проф. Асен Диамандиев“- Пловдив,2018г. ISSN 1313-6526, стр 335-344.**
- 3. „Силиврия (Риначовден), когато младежът става мъж!“ - Свилен Христов, ВСУ „Черноризец Храбър“ ISSN 1313-7514, брой 13, 2020.**